

Strokovni članek / 1.04

dr. Mojca Ramšak

>>O MAJHNI STVARI, KI SE IMENUJE PLAGIAT<<

Predgovor prevajalke¹

Tokratni primer s komentarjema smo si z dovoljenjem *American Anthropological Association* (Ameriškega antropološkega društva) izposodili na njihovi spletni strani.² Bralec/bralka³ – antropolog – je poslal uredništvu ameriške strokovne revije *Anthropology Newsletter* opis prireditelja, ki se mu je zgodil pred nekaj leti.⁴ Hkrati sprašuje, ali so njegov primer, v katerem so bile kratene avtorske pravice, obravnavali korektno. Na njegovo pismo in etično dilemo odgovarjata dva komentatorja, ki prevetrta primer s pravnega, svetovalnega in moralnega vidika. Prvi komentator navaja nekaj primerov, v katerih se zdi, da gre ali je dejansko šlo za krajo besedila, drugi pa plagiat komentira v luči kršenja zakona o avtorskih pravicah in moralne kategorije plagiatorstva.

Primer uvrščamo v nadaljevanko o etičnih dilemah zato, ker se podobno dogaja tudi pri nas, le da za zdaj v slovenski etnologiji še ne deluje ustanova, ki bi pomagala reševati takšne zaplete. Večina slovenskih etnologov/etnologinj, ki so oškodovani v zvezi z necitiranjem in s tem nepriznavanjem svojega avtorstva, tako ne more najti zadoščanja niti v Slovenskem etnološkem društvu niti pri založbah. Posamezni primeri se – če se – rešujejo interno, a rešitve niso vedno v prid oškodovanemu. Še več, dogaja se, da jih zaradi tega, ker zahtevajo ali prosijo za pojasnilo, šikanirajo, o njih dajejo neresnične, zlonamerne, manipulativne in selektivne izjave, s katerimi jih poskušajo oblatiti in zmanjšati njihov strokovni ugled.

Tudi v Glasniku 41/2001, št. 3–4, je bil objavljen članek, v katerem si je avtor prisvojil poročila »nižjih po statusu«, se pod njega sam podpisal, uredništvo pa je potem v sodelovanju z bibliotekarko to besedilo naslovlilo kot izvirni znanstveni članek. Nepremišljeno. Uredništvo bi moralo najmanj podpisati vse avtorje in avtorice, ki so pomagali sestaviti poročilo, in ga uvrstiti med obzora stroke, ne pa med razprave.

Primer:

»Ko sem predaval snov, za katero sem specializiran, sem naročil neko knjigo z mojega področja, ki je pravkar izšla. Osupnil sem, ko sem odkril, da je v enem od poglavij naročene knjige precejšen delež mojega članka, ki sem ga objavil pred nekaj leti. Čeprav je bil članek citiran na koncu poglav-

ja, pa odlomki, iztrgani iz mojega članka, ki jih je bilo kar za nekaj strani, niso bili citirani.

Pisal sem založniku in v odgovor dobil nekakšno bistrumno pismo z vprašanjem, ali naj takšna majhna stvar, kot je plagiat, prepreči uporabo te sicer dobre knjige. Potem sem se obrnil na AAA (Ameriško antropološko društvo), ker naj bi oni imeli založniško pravico⁵ do mojega članka. Toda izkazalo se je, da ima založniško pravico Univerza v ...⁶ Direktor univerzitetne pravne službe mi je odgovoril, da zakon o avtorskih pravicah ni bil kršen, ker je prilaščanje besedila v skladu s tako imenovano 'pošteno rabo' in da zatorej ne gre za plagiat. Svetoval mi je, naj pošljem dokaze uredništvu založbe in predstojniku oddelka, kjer je bil zaposlen plagiator. Nisem se želel maščevati, želel sem samo, da se spoštuje moje delo. Zahteval sem pisno opravičilo plagiatorja in jamstvo, da bo moje delo citirano v narekovajih v vseh prihodnjih izdajah.«

Dilema: kaj naj naredi avtor, ko odkrije plagiat svojega dela? Kaj je plagiat in kaj kršenje zakona o avtorskih pravicah? Koliko drugih antropologov se je že srečalo s krajo svojih objavljenih del, ki so izšla pod drugim imenom?

1. komentar

George Spindler, Univerza Stanford in Univerza v Wisconsinu

Po mojih uredniških izkušnjah ob urejanju več kot 150 študij primera, petih zbranih del in revije *American Anthropologist* se nikoli nisem srečal s popolnim namenskim plagiatorstvom, čeprav sem seznanjen z obtoževanji v zvezi s tem in sem sodeloval kot tretja stranka pri poravnavi takih sporov.

V nekem primeru (avtorjev ne imenujem) je znan starejši antropolog obtožil nekega avtorja plagiata svoje težko pridobljene demografske analize geografsko oddaljenega plemena. Toda izkazalo se je, da je domnevni plagiator uporabljal podatke iz istega vira, in sicer iz kolonialne pisarne.

V drugem primeru je starejši antropolog obtožil mlajšega kolega, ki je opravljal terensko delo med istim plemenom, plagiata opisa nekega rituala. Toda oba sta opazovala ritual, ki ga izvaja manjša skupina ljudi, le da v različnih časih. Ritual je bil ponavljajoč in oba antropologa sta bila dobra etnografa. V tem primeru ni šlo za plagiatorstvo, čeprav sta obe poročili podobni.

V nekem primeru se je antropolog vključil v raziskavo, ki jo je denarno podprla država, in izsledke objavil kot tipkopis, ki so kot fotokopija krožili v ožjem krogu strokovnjakov. Čez nekaj mesecev je presenečen ugotovil, da je bilo nekaj strani podobnega besedila objavljeno v drugem, podobnem poročilu. Tu in tam so bile spremenjene besede, sicer pa je bilo jasno, da so bile strani v bistvu prepisane. Po nekaj nezadovoljivih pogovorih o tem je predložil v presojo izjavo za publikacijo, ki je hkrati objavila njegov izvirnik in plagiat. Izjava je bila natisnjena, plagiator je navedel, da se ni zavedal vira materiala, ki ga je uporabil, ker mu ga je posodil neki mlajši sodelavec projekta.⁷

Ne verjamem, da je na našem področju ali v visokem šolstvu nasploh dosti odkritega, namernega plagiatorstva, toda kazni za nenamerne plagate so visoke. Pred kratkim je odstopil neki dekan zaradi besedila, za katero je (kot izdajatelj) odgovarjal, ker je poglavje, ki ga ni napisal on, vsebovalo nekaj strani nenamernega plagiata. Ocenjevalna komisija se je strinjala, da je sicer plagiat nenamern, toda zaradi nepazljivosti, ki ni primerena za znanstvenika, ga je vseeno kaznovala.

Če se pojavi očiten plagiat, mora žrtev najprej navezati stik s plagiatorjem, zahtevati pojasnilo in si zagotoviti popravek, ki v naslednjih izdajah vsebuje opozorilo in ustrezno zabeležko. Če popravki ne izidejo z morebitnimi novimi izdajami, jih je zaželeno in potrebno objaviti v strokovni reviji. To opozarja druge na problem in kazni (tudi za nenamerne plagate).⁸

Študentje lahko na podlagi zapiskov s predavanj čez leta zapišejo in objavijo misli, ki so jih med predavanji izrekli profesorji, a jih nikoli publicirali. In takrat lahko študentje celo mislijo, da so objavili izvirno misel. Tudi na kongresih poslušamo predavanja, razpravljamo, se udeležujemo okroglih miz ter s tem prispevamo k oblikovanju in izmenjavi idej. Zamisli se zmeraj pretakajo in mešajo in nihče ne želi ustaviti njihove izmenjave. Kljub vztrajnim prizadevanjem si jih ne moremo lastiti. V lasti imamo lahko samo patentirane ideje.

Toda posameznikova objavljena dela (tudi zapisana, a ne publicirana) so njegova last. Če si jih kdorkoli prisvoji (ukrade), mora biti, če je le možno, zadoščeno pravici, če pa ni, ima izvirni avtor pravico, da o kraji obvesti javnost.

2. komentar

Michael J. Lowy, pravni antropolog s splošno odvetniško prakso, Hayward, Kalifornija, in predavatelj antropologije v De Anza Community College, Cupertino, Kalifornija
Predstavljena dilema nagovarja k dvema vrstama vprašanj: pravnim in moralnim. V tej in tudi mnogih drugih okoliščinah sta pravo in morala različni zadevi.

Razlike med kršitvijo zakona o avtorskih pravicah in plagiatorstvom so v tem, da je kratenje avtorskih pravic kršitev zakona, plagiatorstvo pa moralna kategorija. Vir zmede je dejstvo, da ljudje, tako kot je opisano v gornji dilemi, uporabljajo pojem plagiat za označevanje »prepisovanja«, ne da bi upoštevali, ali je delo, ki ga prepisujejo, zavarovano z državnim zakonom o avtorskih pravicah ali ne.⁹

Med dejavniki, ki določajo ali je uporaba avtorskega gradiva pravična, sta zlasti namen uporabe in njen vpliv na vrednost prepisanega besedila.

To me navaja k razmišljanju, da je v opisanem primeru direktor založbe verjetno sklenil, da je bilo izvirno besedilo namenjeno za šolsko uporabo, zato ni želel povečevati vrednosti oziroma »uporabnosti« izvirnika, namen prepisanega pa je bil izobraževalen. Možno je, da je bil direktor založbe nekorekten, ker je bila »uporaba« komercialne narave in količina »uporabljenega« precejšnja. Direktor je skratka presodil, da stroški poskusa uveljavitve avtorskih pravic niso vredni možnih koristi, ki jih prinaša natis.

V predstavljeni dilemi bi avtor izvirnika lahko prišel do pravice, če bi uveljavljal zakon o avtorskih pravicah na sodišču. Toliko, kar zadeva zakon.

Kar pa zadeva moralo, je tako, da so nekateri nelegalni popravki resda takojšnji (najbližji), toda tudi bolj škodljivi za »prepisovalca« kot legalni (pravni). Avtor dileme to takoj prepozna, ko pravi, da se ni želel maščevati. Pritegnitev pozornosti uredniškega odbora in predstojnika oddelka, kjer je zaposlen plagiator, ima lahko dolgoročne posledice za njegove nadaljnje objave in napredovanja. Menim, da je prizadeta stranka glede na okoliščine ravnala pravilno. Pravno zadoščen je namreč počasno, negotovo in drago. Nelegalno zadoščenje je hitro in morebiti škodljivo. Avtor članka je želel samo profesionalno prepoznavanje, ki mu gre, ni pa želel uničiti pisca knjige – plagiatorja.

Dilema kar kliče k posredovalnemu servisu pri AAA. Navzočnost nevtralne in dobro obveščene tretje stranke je koristna za razreševanje sporov v podobnih razmerah, saj jih rešuje brez odlašanja, stroškov in destruktivnosti.¹⁰

V prihodnji številki: Virtualni plagiat in računalniška etika

- 1 Besedilo je prevedla in priredila dr. Mojca Ramšak.
- 2 <http://www.aaanet.org/committees/ethics/case18.htm>
- 3 Identiteta in spol avtorja/avtorice iz besedila nista razvidna, zato v nadaljevanju uporabljam moško obliko.
- 4 Vse se dogaja v drugi polovici devetdesetih let 20. stoletja.
- 5 V angleščini *copyright*.
- 6 Avtor ne navaja univerze, ker bi lahko razkrila njegovo identiteto.
- 7 Komentator se žal medlo opredeljuje do te očitne kraje, domnevam, da zato, ker želi obdržati anonimnost vpletenih.
- 8 Tudi tak primer je že bil objavljen v Glasniku SED (leta 1996: let. 36, št. 1), in sicer pismo oškodovanega, pismo plagiatorja in pojasnilo uredništva, ter bil povod za idejo o etičnem kodeksu slovenskih etnologov, ki je bil kot predlog objavljen v isti številki.
- 9 Dela, zavarovana z državnim zakonom, imajo v kolofonu znak © (copyright). Opozoriti pa je treba, da nekatere založbe samovoljno in brez soglasja ustrezne ustanove dodajajo ta znak v knjige. V Sloveniji je postopek tak, da intelektualno lastnino zavarujemo pri avtorski agenciji v Ljubljani oziroma ji pošljemo celotno besedilo, ki ga želimo zavarovati. Šele takrat se šteje, da je delo zaščiteno z zakonom o avtorskih pravicah.
- 10 Ali bi tudi v okviru SED začeli razmišljati o čem podobnem? Častno razsodišče je bilo prisiljeno ukrepati le enkrat, leta 1998, a na osebo s trdo kožo ni vidneje vplivalo.